

Բ Ա Զ Մ Ա Վ Է Պ

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Ա Ր Ա Ն

Ա Ռ

Բ Ա Ծ Ա Ն Ա Ր Դ Ս Ե Բ Ե

Ս համանակն կը սահի միշտ անզգալի կերպով ու կը թաքչի 'ի ծոց յաւիտենից, նմանելով մեծանիստ ու լայնատարած գերեզմանի, որ ժողովէ յինքն՝ զանուանս, զյիշատակս, զգործս, զաւանդութիւնս և զարարս մարդոյ ու աշխարհի, թողլով իր ետեւէն... , ինչ բան թողլով. — անշուշտ ինչ ինչ բարի գործեր, ինչ ինչ մեծ ու ազնուական գաղափարներ. լուսաւոր կուտորք համաստեղութեանց, որ պտըտին յանսահման միջոցի, կէտք որ շողշողեն իրրեւ զաստեղս՝ անցելոյն խաւարային մթնոլորտին մէջ. — և ապա յետ այսոցիկ՝ ոչընչութիւն, մթութիւն և լուութիւն։ Երանի թէ այդպէս մնար. բայց թէ որ խորամուխ ըլլամք 'ի ծոց անցելոյն, կը նկատեմք բազում տխուր պատկերներ նսեմացուցիչք մխիթարական պատկերաց։ — Այլ ոչ ումեք անիրաւի ժամանակն, արդար է նա 'ի կշիռս իւր, երբեմն փունջ մի երփնագեղ ծաղկանց ընծայելով և երբեմն պսակ փշանիւթ։ Վասն սրոյ եթէ ետեւիս դառնանք ու նայինք՝ հայեացք մը տալու անցելոյն, մխիթարութիւնք ու տխրութիւնք միանգամայն կը գրաւեն զմեզ. վասն զի ուրիշ բան չեմք նկատեր, եթէ ոչ անսահման Ուիլիանսոս մը գործոց՝ խառն ընդ մխիթարականն և ընդ տխրական։

Բազմապէս իր Նոր Շրջանին Երկրորդ տարին ալ աւարտելով, ունեցաւ ինքն ալ նոր կենաց անցեալ մը, բայց արդեօք մխիթարական թէ տխրական, թողլով զայն ներողամիտ Բաժանորդաց դատաստանին, վկայութեամբ խղճի մտաց թէ նպատակն եղաւ սոսկ ուղղութիւն, և լի ակնկալութեամբ թէ պիտի կարենայ տակաւին շարունակել նոյն ազգօգուտ նպատակը, կը թեակուխէ յերրորդն։ Կը ներկայանայ Հայրենեաց զուարթ ու վստահ դիմօք, վասն զի համոզեալ է թէ նա շատ իսկ ըմբռնած ըլլալով յառաջադիմելոյ պէտքն ու

օգուտը, կը տքնի արդէն մեծալան՝ իմանալ զուղիղն, հետեւել բարւոյն, և արդիւնաւորել ընկերական ու տնական առաքինութեանց սերմանքը, զորս Աստուած տնկած է իւրաքանչիւրոց սրտին մէջ:

Ինչպէս մէն մի անհատից՝ նոյնպէս և ամբողջ ժողովրդոց բարեբաստութեան գլխաւոր աղբիւրքն երեք են. Հարստութիւն, իշխանութիւն և Գիտութիւն: Հարստութիւնը կրնայ առաջնորդել իշխանութիւն, և իշխանութիւնն՝ ի հարստութիւն, բայց երկուքն և ոչ մին ՚ի գիտութիւն. մինչ դեռ սա կարող է տանել եթէ ՚ի հարստութիւն և եթէ իշխանութիւն:

Մեծ է ուրեմն գիտութեան զօրութիւնը, և ինչպէս ըսաւ մեծահանճար գրիչ մը, նա եղաւ բանալի այժմեան քաղաքակրթութեան վեհափայր տաճարին: Քանի խեղճ ու աննշան արուեստաւորը՝ գիտութեան ձեռքով միլիոնի տէր եղան, և բազումք ՚ի Պաշտօնէից և ՚ի Զօրագլխաց Պետութեանց՝ նոյն սանդղով հասան այնպիսի գերագոյն իշխանութեան ու հարստութեան: Ուստի յայտնի է թէ գիտութիւնն կը գերանշանցէ զհարստութիւն և զիշխանութիւն, վասն զի պատճառ է անոնց. — Գիտութիւնն մեծ է զարձեալ և այնու, որ բաց ՚ի հարըստութենէ և իշխանութենէ՝ առաջնորդէ ևս ՚ի համբաւ. և համբաւն կրնայ մեր անունը մշտնջենաւորել երկրիս վրայ անմահութեամբ: Բայց անտարակոյս մեծապէս կը սխալի այն մարդն՝ որ համարի ուսանել սոսկ ուրիշները գերազանցելու վախճանաւ: Ուսանելը պարտք մ'է. եթէ չուսանիմք՝ կը զրկուիմք այն միջոցներէն որովք պիտի ճանչնամք իրաց մեծագոյն մասը, պիտի վերանամք հոգւով և լաւագոյն վիճակ մը պիտի առնուիմք ընկերութեան մէջ:

Այս այսպէս ըլլալով, կը ցաւիմք երբ կը մտածեմք որ առաջին ժողովրդոց մէջ գիտութիւնը ընկերութեան մէկ քանի անգամոյց միայն սեփականեալ էր բացարձակ կերպով, իր բարեբախի ճառագայթներն ոմանց վրայ ցոլայնելով ու յայլոց ամփոփելով: Բայց այժմու ժամանակիս ժողովուրդը բոլորովին ուրիշ ճամբայ բռնեցին. քաջափորձք անցելոյն, լաւ իմացան որ իմաստութեան տաճարը պէտք է որ բաց ըլլայ ամենայն մարդոյ, որպէս զի ճանչնայ ինքն զինքը, ճանչնայ զմարդկութիւն, և զարգացնելով միտքն ու սիրտը՝ սատար ըլլայ յառաջադիմելոյ ընկերութեան, ըստ չափու և ըստ համեմատութեան վերնատուովն բարութեանց:

Թէ և չունենայինք ուրիշ պատճառ ապացուցանելու թէ որչափ լաւցած է ընկերութեան վիճակը հիմա քան երբեմն, բաւական էր միայն՝ համոզուելու համար առ այն, մտածել թէ որչափ փոյթ կը տարուի հիմա կրթութեան քան ուրիշ ատեն: Կը տեսնամք աշխարհիս ամեն կողմ ընդհանուր խլրտում մը. ամեն լուսամիտ և իմաստուն մարդոյ մտադրութեան առարկայն ժողովրդեան կրթութիւնն եղած է: Ամենքն զբաղած են իրենց հայրենիքը շէնցընելու. մասնաւոր ջանք մը կայ մէկ բեւեռէն ՚ի միւսն՝ գիտութեան լուսով մերժել տգիտութեան խաւարը. ամենայն ինչ շարժման և յեռացման է. ամենայն ազգք և ժողովուրդք մի և նոյն ճամբան կը քալեն և մի և նոյն նպատակին՝ կ'ուզեն դիմել, այն է բարգաւաճանք, յառաջադիմութիւն և երջանկութիւն: — Տարակոյս չկայ

որ այս նպատակիս դիւրագոյն յաջողութեան ստորա եղած է նաև տպագրութեան գիւտը՝ ուսկից զուրկ էին երբեմն, որ և, ինչպէս ըսաւ Ամբրիկայի գիտնական մը, հայր եղաւ այժմու քաղաքակրթութեան: Եւ մենք կը յաւելուով որ տպագրութիւնն այն յայտնութեանց մէկն է՝ զոր Աստուած պահէր էր 'ի ծածուկ, ընծայելու զայն մարդկան 'ի գէպ ժամանակի, առաջնորդելով 'ի կատարելութիւն՝ առ որ սահմանեալ էր 'ի յաւիտենից :

Եթէ ամենայն ազգք 'ի շարժման են, ինչ կ'ընէ Հայ ազգը . կը վաստակէ արդեօք ինքն ալ ուղիղ ճամբով դիմելու յուղիղ նպատակն յառաջագիմութեան : — Կը վկայեմք որ արդէն շարժման մէջ է. բայց գիտնալու է որ յառաջագիմութիւնն ընկերական ստոյգ բարիք մ'ըլլալու համար, հարկ է որ ստոյգ բարոյականի վրայ յենու, որով միայն կը սնանի հոգին, կը զօրանայ միտքն, և կ'որոշէ զբարին 'ի շարէն ու զարդարն յանիրուէն: Թէ որ կ'ուզեմք յիրաւի երջանկացնել մեր հայրենիքը և ծաղկեցնել, դիմենք ուղիղ ճամբով, սիրոյ և խաղաղութեան հոգւով 'ի բարին, 'ի գիտութիւնս և յարուեստս, և ձեռն տանք փոփոխակի իրարու, 'ի բաց թօթափելով հնացեալ բաժանմունքները ու տարածայնութիւնները: Քանի որ միտք ու սիրտը յուզեալ են, ալէկոծելով զամենայն և զամենեսին միանգամայն, չիք հնար ճշմարիտ յառաջագիմութեան . քանզի ներքին ալէկոծութիւնք ունին իրենց ազդեցութիւնը նաև արտաքինոյն վրայ, այսինքն զպրութեան, գիտութեան, վաճառականութեան և արուեստից բարգաւաճանաց վրայ: Ուստի որչափ յապաղէ այս փափաքելի անդորրութիւնը, այնչափ աւելի պիտի յամենայ մեր ստոյգ յառաջագիմութիւնը . քանի որ իբրև համասեռք ու համալեզուք՝ չսիրենք զիրար, դժուարահնար է մեր քաղաքակրթութիւնը :

Բայց քաղաքակրթութիւն ըսելով չեմք իմանար միայն այն գիւրութիւններն՝ որ յառաջ դան 'ի զարգացման գիտութեանց, արուեստից և տուրևառիկ վաճառականութեան . այլ ճշմարիտ քաղաքակրթութիւնն մեր մտաւոր ու բարոյական կատարելութեանց զարգացման վրայ է, որով միայն կրնամք ճանչնալ և սալ զոր ինչ պարտիմք մեր Ստեղծողին, անձին, ծնօցաց, հայրենեաց, բարեկամաց, և անխտիր բոլոր մեր նմանեաց : — Քաղաքակրթութիւնն և ոչ իսկ մեծամեծ աշխարհակալութեանց ու մեծաճոխ հարստութեանց վրայ կայանայ, Հինն Հռովմ' տակաւին հարուստ և տէր էր գոյցես բոլոր աշխարհի, բայց վաղ իսկ խոտորեր էր իր նախնեաց առաքինութեան շուղէն: Ըսածնուս ուրիշ զօրաւոր օրինակ մ'ալ ըլլայ Նորն Հռովմ'՝ Բարիզ, Գաղղիա, որ թէպէտ յաջողեալ էր ամենայն արտաքին երջանկութեամբ՝ այլ քանզի չէր հաստատեալ 'ի վերայ հիմանց բարոյականին, անկաւ 'ի վտանգ կործանման :

Ուստի մեր յառաջագիմութեան գլխաւոր կէտը բարոյականն ըլլայ, և յայնժամ այնպէս կը սիրեմք զհայրենիս և զնմանիս, որ մինչև մեր առանձին չահերն իսկ կը զոհեմք յօգուտ նորա: Զրոց բնութիւնն մեզի օրինակ ըլլայ. որոնք թէպէտ յօտար աղբերաց կը բլիսնեն և 'ի հակառակ կողմանց երկրի գան, սակայն ամենքն ալ երբ իրարու կը պատահին, այնուհետև կը մոռանան իրենց աղբիւրը,

և կը միանան ու կը կազմեն մի մարմին և մի ընթացք, մի և նոյն ճամբան կըտրելով: Բոլոր համագոյք պէտք ունին իրարու. ինչպէս ոչ ոք և ոչ ինչ կարէ լինել յանձնէ, նոյնպէս և ոչ վասն անձին. ասիեցիք որովայն, թէ որ աղէկ դիտելու ըլլամք, կը տեսնամք որ անընդհատ ու ընդհանուր սեղան մ'է զոհի, յորոյ վերայ շարունակ փոփոխակի անձնագոհ հուսիրութիւնք կը կատարուին էական փոխանակ միմեանց: Բնութեան հիանալի կարգն է որ ամենայն արարածք սիրեն զիրար, օգնեն իրարու, կազմելով գաղտնի և ընդհանուր ներդաշնակութիւն մը, աչաց տեսանելի բայց մտաց անխմանալի:

Ուստի եղբայրակցինք իրարու հետ, սիրենք զՀայրենիս, խնդրենք յամենայնի նորա ստոյգ փառքը, ճշմարիտ պատիւը և բարի համբաւը. կանգնենք անշահասէր հոգւով հիւանդանոցներ, աղքատանոցներ, վարժատուններ և ուսումնական ընկերութիւններ: Փոյթ ըլլանք մշակելու ազգային լեզուն և գրականութիւնը, անխախտ պահելով նորա յատկացուցիչ սեփական նշանները և նախնեաց յիշատակները. քանզի այս բնական զգածմամբ միայն կը դիւրանայ մեր քաղաքակրթութեան գործը: Արիանանք ուրեմն յօգուտ ազգիս, մեր ամեն մտածութիւնները առ նա վերաբերենք. և ինքն ըլլայ մեր ջանից, մեր բղձից, մեր փափաքանաց, և մեր ամենայն գործոց նպատակը:

